

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงการบริหารจัดการวัดในพระพุทธศาสนา ในปัจจุบัน : จังหวัดเชียงใหม่

The Study of the Current Transformation of Buddhist Temples : Chiang Mai Province

พระประภษฏ์ จริยา

ศิริพงษ์ มาณะศรี

Faculty of Social Sciences, north Chiang Mai University

evtchiangmai@gmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงการบริหารจัดการวัดพระพุทธศาสนา ในอดีตจนถึงปัจจุบัน วิธีศึกษา เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการทบทวนวรรณกรรม ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง ศึกษา รวบรวม ตรวจสอบข้อมูลข้อเท็จจริง และวิเคราะห์โดยประกอบข้อมูลปฐมภูมิที่ได้เข้าศึกษาในพื้นที่เขตจังหวัด เชียงใหม่ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก กลุ่มเป้าหมาย พระภิกษุสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ตลอดจนบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ที่มีความสำคัญกับพุทธศาสนา ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่าง ให้ได้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง

ผลการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่ในอดีตจนถึงการบังคับใช้ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ด้าน การบริหารการปกครอง เดิมรูปแบบการปกครองโดยสงฆ์ เจ้าอาวาสมีอำนาจในการปกครอง ถือตามพระวินัยบัญญัติ ของพระพุทธเจ้า ปัจจุบัน รูปแบบการปกครองเป็นตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ และกฎหมายเถรสมาคม เป็นรูปแบบของ การกระจายอำนาจ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม อดีตเป็นการเดินธุดงค์หรือจาริกไปเผยแผ่พระศาสนา เป็นการเทศนา ธรรมะ การเผยแผ่จะเข้าถึงตัวต่อตัว ปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีเข้าช่วยในการเผยแผ่ ง่ายต่อการศึกษาและกว้างไกล

ด้านศาสนศึกษา อดีตจะศึกษาในเรื่องของพระธรรมวินัย ธรรมะของพระพุทธเจ้า เป็นการเรียนรู้ ประสบการณ์จากพระอาจารย์รุ่นก่อน ปัจจุบัน ถือเป็นฐานะของพระภิกษุสงฆ์ต้องศึกษา เรียนทั้งคันถธุระและ วิปัสสนาธุระ ประกอบการศึกษาทางโลกหลายศาสตร์ที่สามารถเรียนได้ ตามสังคมที่เปลี่ยนแปลง ที่ไม่ขัดต่อพระ ธรรมวินัย ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่มีความแตกต่างกัน พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ให้ความ อนุเคราะห์ในด้านการศึกษาแก่บุคคลทั่วไปอย่างต่อเนื่อง ทั้งในส่วนของจัดการศึกษาเองโดยตรง เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย

ด้านการสาธารณูปการ การสร้างวัด พัฒนาวัด สถานที่ สิ่งแวดล้อม ระบบสาธารณูปโภค อดีต ไม่ใช่หน้าที่ ของพระภิกษุสงฆ์ เป็นเรื่องของฆราวาสผู้มีศรัทธา นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ จนถึงผู้มีอำนาจ มีทุนทรัพย์ คหบดี ปัจจุบันสังคมเปลี่ยนแปลง บทบัญญัติคณะสงฆ์ กำหนดให้เป็นหน้าที่ ของเจ้าอาวาสและคณะสงฆ์ ด้านสาธารณะ สงเคราะห์ วัด มีบทบาทอย่างมากต่อชุมชนและประชาชน เป็นสถานศึกษา เป็นสถานสงเคราะห์ ชาวบ้านยากจน ได้มาอยู่อาศัยเลี้ยงชีวิต เป็นสถานพยาบาล เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นสโมสรที่ชาวบ้านสังสรรค์และพักผ่อนหย่อนใจ เป็นสถานที่บันเทิง ท่องเที่ยว เป็นที่ใกล้เคียงข้อพิพาท เป็นศูนย์กลางศิลปะและวัฒนธรรม เป็นคลังพัสดุ เป็นที่

ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพ เชื่อถือ และการร่วมมือกัน จนถึงปัจจุบัน ยังเป็นภารกิจหน้าที่ของวัด และพระสงฆ์ที่ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องไม่เปลี่ยนแปลง

ข้อเสนอแนะ การบริหารจัดการวัดสมัยใหม่ ควรให้ทุกภาคส่วน คณะสงฆ์ ภาครัฐ ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ทุกขั้นตอน ตลอดถึงกระบวนการสรรหาเจ้าอาวาส ควรพิจารณาถึงความรู้ ความสามารถจริง มากกว่าการให้ความสำคัญกับวุฒิ

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลง. การบริหารจัดการ. วัดในพุทธศาสนา.

Abstract

The objective of this research was to study the changes of Buddhist temples management since The Sanha Act of 1962 became effective to the present. It was a qualitative study. Data were collected from documents and field work study which conducted by using in-depth interview method. Content analysis was used for analyzing data. The purposive sampling technique was used for choosing samples. They were comprised of Buddhist monks in various temples and knowledgeable monks and ordinary people whose works relating to Buddhism and temples.

The result of the study showed that there were some changes in temple administration since the Sangha Act of 1962 in an aspects of being toward decentralization and introducing Buddhist taughts in a way that instead of rely on face to face teaching it can be technology based teaching. By using technology for Buddhist introducing and teaching, it could be ease of study and widespread.

For the religious education aspect. in the past. it would be learning on the issues of disciplines and Buddhist doctrines which were conducted by face to face learning from experienced Buddhist monks. It was an obligation to the monk to have an engagement in religious teaching and contemplation. At the current situation. there are various sciences for monk to study which it is not against the Buddhist discipline. From the study it was found that there was no different for an aspects of the education burden. monks are continuing in support and providing education to general public for example. in the forms of school and university.

For public assistance. in the past. building of the temple. temple developing. temple environment . places and facilities were not monks' duties. They were duties of people who were have their faith in Buddhism such as the king. authoritarian people. rich person. At the present. according to the Sangha Act. those duties belong to the temple abbots and monks as temple can

have various roles such as shelters for poor people. shelters for travelers. health care center. excursion venues. arbitration venue. cultural centers and recreation places. and a place for religious ritual and performing.

The suggestion of the study were temple administrative and management should allow people to participate in every stage and when choosing the temple abbot it should consider the qualification based on competency not just educational degree..

Keywords : Transformation. Temple Management and Administrative. Buddhist Temple.

บทนำ

เป็นที่ยอมรับกันเป็นสากลว่า ปัจจุบันโลกอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ สารสนเทศ โลกเป็นใบหนึ่งใบเดียวกัน มีการเคลื่อนย้าย เปลี่ยนแปลงทุกสิ่งทุกอย่างรวดเร็ว กระแสของการเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนาไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น การเปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่อดีตนำไปสู่การสูญหายของวัฒนธรรม สิ่งปฏิบัติเดิมๆ และเกิดวัฒนธรรมใหม่ๆ เกิดการพัฒนา นำไปสู่ความเจริญแบบใหม่ ไม่หยุดยั้ง ดังเช่น การสูญหายของวัฒนธรรมของลุ่มแม่น้ำเมโสโปเตเมีย จนถึงยุคการค้นคิดเครื่องจักรไอน้ำ การปฏิวัติของฝรั่งเศสจนถึงปัจจุบันและเป็นที่ยอมรับกันว่า การเปลี่ยนแปลงที่ได้รับการเลือกสรรจะนำไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นในอนาคต

การศึกษาสังคมมนุษย์ คือ การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ พฤติกรรมมนุษย์ เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและต่อเนื่อง ด้วยอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมภายในและสิ่งแวดล้อมภายนอก การศึกษาการเปลี่ยนแปลงสังคมของมนุษย์ ตั้งแต่อดีต เป็นสิ่งที่พิสูจน์ถึงข้อเท็จจริง ทฤษฎีด้านสังคมศาสตร์ของนักวิชาการ Talcott Parsons (ทัลดคอตต์ พาร์สัน) (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ : 2553) ได้ให้ความหมายของโครงสร้างและหน้าที่ ไว้ว่าการจัดบุคคลที่เหมาะสมกับตำแหน่งจึงเป็นระบบทางสังคมในทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ “ในการปรับตัว” “การบรรลุเป้าหมาย” “บูรณาการ” “การธำรงไว้ซึ่งแบบแผน” ซึ่งมีแนวคิดที่ว่า สังคมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งของสังคมเปลี่ยนแปลง องค์ประกอบของสังคมอื่นๆต้องเกิดการพัฒนา การปรับตัว เปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดความสมดุล เพื่ออยู่รอดตามกระแสสังคม ทั้งนี้ในด้านความสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึง ความเชื่อ บรรทัดฐาน และค่านิยมของสังคม ซึ่งก็คือองค์หลักของศาสนาเป็นตัวยึดเหนี่ยวให้สังคมมีการรวมตัวเข้าด้วยกันและอาจเป็นตัวส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงในสังคม หรือต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมด้วย

ศาสนา ไม่ว่าศาสนาใดในสากลโลกเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสังคม และเป็นส่วนหนึ่งของการก่อเกิด พฤติกรรมมนุษย์ และมีบทบาทสอดคล้องส่งเสริม การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ดังเช่น การศึกษาในยุคกลางของยุโรป ศาสนาจักรมีอำนาจเหนือสังคมยุโรป ปรับเปลี่ยนสังคมไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม ในยุคสมัยต่างๆ การปฏิวัติอุตสาหกรรม จนถึงยุคการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ความสำคัญของศาสนาจึงเป็นสิ่งพิสูจน์ถึงการดำรงอยู่ของสังคม สังคมเปลี่ยนแปลง ศาสนาก็ต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลง องค์การศาสนาเปลี่ยนแปลง องค์การทางสังคมก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งสังคมไทย นับตั้งแต่อดีต การบริหารการปกครองสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัย

กรุงรัตนโกสินทร์ฯ สมัยราชอาณาจักรต่างๆ ซึ่งรวมตัวเป็นสังคมไทย ประเทศไทย จนถึงยุคโลกาภิวัตน์ ศตวรรษที่ 21 ในห้วงปัจจุบันนี้ ต้องนับเป็นข้อเท็จจริงที่ว่า ศาสนาพุทธ ซึ่งได้เชื่อมั่นว่า เป็นศาสนาประจำชาติไทย ก็ได้มีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงตามสังคมไทย

การปรับตัว เปลี่ยนแปลงของศาสนาพุทธ ซึ่งมีบทบาทอย่างสำคัญต่อสังคมไทย มีประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศนับถือพุทธศาสนา ศาสนาพุทธนับเป็นส่วนสำคัญในวิถีชีวิตของคนไทย จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงศาสนาพุทธ ในสังคมไทย ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน และปรากฏเป็นที่ชัดเจนว่า มีการปรับตัวเปลี่ยนแปลง เรื่องของศาสนาพุทธ ในหลายเรื่องหลายด้าน ทั้งสาระสำคัญของหลักธรรม คำสอนทางศาสนา การบริหารจัดการ หรือวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความศรัทธา ความเชื่อมั่น ซึ่งหลายประการนำส่งไปในทิศทางที่น่าจะเสื่อมเสียแก่พุทธศาสนา ดังเช่น การแปลงเปลี่ยนคำสอนทางพุทธศาสนา ไปเป็นการหารายได้เชิงธุรกิจ หรือแปรเปลี่ยนเพื่อสร้างศรัทธา ความเชื่อมั่น เพื่อประโยชน์ส่วนตน เป็นต้น หรืออาจเป็นไปดังคำทำนายของพระพุทธเจ้า ที่เคยได้ยิน บอกเล่าในเชิงเทศน์กันว่า ศาสนาพุทธ จะรุ่งเรืองอยู่ในสังคมไทย จนถึง กึ่งพุทธกาล 2500 หลังจากนั้นไป จนถึง พุทธศักราช 5000 พระสงฆ์ จะเหลือเพียงแถบสี่เหลี่อง ดัดแขนเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นพระเท่านั้น ซึ่งคำบอกเล่า อาจเป็นจริง หรือไม่จริง ต้องด้วยการศึกษา วิจัย เพื่อหาเหตุแสวงหาข้อปัญหา ข้อเสีย และยุติด้วยวิธีการต่างๆ และส่งเสริม สนับสนุน ศรัทธา ต่อสิ่งที่ติดตามเท่านั้น

ในขอบเขตภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ เมืองหลวงของอาณาจักรล้านนา ซึ่งเป็นดินแดนที่ได้รับการยอมรับกันว่า กระแสความศรัทธาศาสนา ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม ยังคงความรุ่งเรือง ความเปลี่ยนแปลงตามความก้าวหน้า ในกระแสสังคมโลกาภิวัตน์ แสดงให้เห็นถึงความเสื่อมโทรม หรือแสดงถึงความเสื่อมถอยของแนวคิด ศาสนามากนัก แต่ความเปลี่ยนแปลงทางศาสนาพุทธ การบริหารจัดการ เกี่ยวเนื่องด้วยศาสนาพุทธ ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ในจังหวัดเชียงใหม่ ยังคงเป็นเรื่องที่น่าศึกษา ว่า การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมของถิ่นดินแดนล้านนา ซึ่งมีผลที่ทำให้ศาสนาพุทธ ทั้งด้านการบริหารจัดการ เกี่ยวเนื่องกับศาสนา เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เปลี่ยนไปในทิศทางที่ดีขึ้น หรือเสื่อมถอยลงจากอดีตอย่างไร และควรจะมีแนวทางป้องกัน แก้ไข ไม่ให้เกิดความเสื่อมถอย หรือเสียหาย ได้อย่างไร

การศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของการศึกษาวិเคราะห์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงผลดีผลเสียของการเปลี่ยนแปลง ด้านพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน จึงมุ่งที่จะศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของการบริหารจัดการวัดในพุทธศาสนาตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505แก้ไขปรับปรุง พ.ศ. 2535 คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ รวมถึงกิจการด้านสังคมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา พระสงฆ์ ตามสถานการณ์ และวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ทราบถึงการวิวัฒนาการไปในทิศทางที่ดี เพื่อเป็นแนวคิดในการส่งเสริมและสนับสนุน และแสวงหาข้อยุติการบริหารการเปลี่ยนแปลงพุทธศาสนา ในทางที่จะเสื่อมเสีย เสียหาย เพื่อประโยชน์ของสังคมไทย

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงการบริหารการจัดการวัดในพระพุทธศาสนา ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เฉพาะกรณี ในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาการศึกษา ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ จากเอกสาร รายงาน ภาคราชการ ตำรา งานวิชาการ และการค้นคว้าทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์

2. การศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ กำหนดเป็นวัดในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 1.708 วัด จาก 25 อำเภอของจังหวัดเชียงใหม่โดยผู้วิจัยได้เลือกใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีประชากร กลุ่มเป้าหมาย เป็นพระสงฆ์เจ้าอาวาสหรือรักษาการเจ้าอาวาสที่จำพรรษาอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ พระภิกษุอาวาส ด้านคุณวุฒิและวัยวุฒิ กำหนดกลุ่มตัวอย่างจากพระภิกษุสงฆ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากการคัดเลือกโดยเจาะจง ประกอบไปด้วย

1) พระภิกษุสงฆ์ ตำแหน่งเจ้าอาวาสหรือรักษาการเจ้าอาวาส ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 20 รูป

2) พระภิกษุสงฆ์ ตำแหน่งเจ้าอาวาสหรือรักษาการเจ้าอาวาส นอกเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 20 รูป

และกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น กลุ่มข้าราชการ กลุ่มฆราวาส มัคทายก โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากการคัดเลือกโดยเจาะจง จำนวน 20 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง กระบวนการในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการวิจัยนั้น เนื่องจากระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (Methodology) ครั้งนี้ ได้กำหนดให้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยกระบวนการสัมภาษณ์แบบชี้นำ (Guided Interview) อันเป็นกระบวนการสัมภาษณ์ที่ไม่มีรูปแบบข้อคำถามที่ตายตัว หรือกระบวนการสัมภาษณ์ที่มีลักษณะที่ไม่มีข้อคำถามที่เป็นมาตรฐาน (Unstructured or Unstandardized Interview)

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ทั้งข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลปฐมภูมิ โดยดำเนินการดังนี้

3.4.1 รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ โดยจัดเป็นหมวด หมู่ ตามลำดับความสำคัญ เกี่ยวข้อง และนำมาวิเคราะห์โดยวิธีการมีส่วนร่วมจากผู้ทรงคุณวุฒิ

3.4.2 ข้อมูลปฐมภูมิ กำหนดแผนการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มพระภิกษุสงฆ์ กลุ่มข้าราชการ

3.4.3 เมื่อได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แล้วนำข้อมูลที่ได้อามา ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยการวิเคราะห์แบบสามเส้า และนำมาจัดหมวดหมู่ของประเภทข้อมูล ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่จัดหมวดหมู่ของข้อมูลเรียบร้อยแล้ว นำมาวิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูลมาอภิปรายเชิงพรรณนา และเสนอแนะ

ผลการวิจัย

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงตามกรอบ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ 6 ประการ เป็นผลจากการศึกษาจากเอกสารและเป็นภาพมุมมองความคิดเห็นการวิเคราะห์ จากการสัมภาษณ์ของพระสงฆ์ และฆราวาสผู้มีคุณวุฒิ วิทยวุฒิ ผู้เป็นที่น่าเชื่อถือของสังคม พบในประเด็นดังนี้

1. ด้านการปกครอง เป็นการจัดการความเป็นอยู่ภายในวัด ดูแลรักษาความเรียบร้อย เพื่อให้ภิกษุสงฆ์สามเณรที่อยู่ในวัด หรือในปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย รวมถึงการจัดระเบียบการปฏิบัติและการดูแลทุกข์สุขของคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัด สมัยอดีต จะเป็นรูปแบบการปกครองโดยสงฆ์ ด้วยเสียงส่วนใหญ่เป็นตัวกำหนดในการปกครองของวัด และเจ้าอาวาสจะมีอำนาจในการสั่งการลงมาเป็นแบบทอดๆ ถือตามพระวินัยบัญญัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปัจจุบันเป็นรูปแบบการปกครองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายอาญาที่มีการกำหนดให้วัดมีการปกครอง ในรูปแบบของการกระจายอำนาจ เจ้าอาวาสจะมีการแต่งตั้งให้พระลูกวัด ทำหน้าที่ที่ตนนั้นมอบหมายเป็นภาระหน้าที่ของวัด ด้วยเจ้าอาวาสจะเป็นผู้ดูแลและให้คำปรึกษา ส่วนวัดที่มีจำนวนประชากรน้อย เจ้าอาวาสจะเป็นผู้ปกครองเพียงรูปเดียว การปกครองจะต้องขึ้นอยู่กับจำนวนของพระภิกษุสงฆ์ที่อาศัยอยู่ในวัดนั้นๆ มีจำนวนมากหรือน้อย มีความรู้มีความสามารถหรือไม่ ในการทำงานที่ท่านเจ้าอาวาสได้มอบหมายให้ จะเป็นรูปแบบการปกครองพ่อปกครองลูก พี่ปกครองน้อง อาจารย์ปกครองศิษย์ พระเทพสังฆวาจาจารย์ ชี้แจงว่า การปกครองของวัดจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของเจ้าอาวาสในแต่ละรูป จะมี 2 รูปแบบ คือ การกระจายอำนาจและไม่กระจายอำนาจ การกระจายอำนาจคือ เป็นการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบให้พระลูกวัดของแต่ละวัดรับผิดชอบจะแบ่งเป็นฝ่ายๆและแผนก คอยดูแลแทนเจ้าอาวาส

ด้านการศาสนาศึกษา เกี่ยวกับการบริหารจัดการและส่งเสริมการศึกษา อดีตพบว่าพระภิกษุสงฆ์ สามเณร จะศึกษาในเรื่องของพระธรรมวินัย ธรรมะของพระพุทธเจ้าพระไตรปิฎก แบ่งออกเป็น พระวินัยปิฎก ว่าด้วยวินัยหรือศีลของภิกษุ ภิกษุณี พระสุตตันตปิฎก ว่าด้วยพระธรรมเทศนาทั่วไป พระอภิธรรมปิฎก ว่าด้วยธรรมล้วนๆหรือธรรมสำคัญ และจะเป็นการเรียนรู้ประสบการณ์จากครูบาอาจารย์รุ่นก่อนๆที่ท่านเคยปฏิบัติสืบกันมา การศึกษาในสมัยอดีตนั้นเป็นการศึกษาในวงแคบ ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ที่จะต้องบวชเรียน หรือเป็นเด็กวัด ผักตบเป็นศิษย์ของวัดถึงจะได้เล่าเรียน ปัจจุบัน นอกจาก เรื่องของพระธรรมวินัย ธรรมะของพระพุทธเจ้า แล้ว การศึกษา พระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ สามเณร ทั้งแผนกธรรมบาลี แผนกสามัญศึกษา ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย การศึกษานั้นเป็นฐานะของพระภิกษุสงฆ์ ที่มีอยู่ 2 อย่างคือ คันถฐานะคือศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และวิปัสสนาฐานะ การเข้าสู่สังฆมณะพระสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นการเข้าสู่วิถีแห่งการศึกษาและแท้จริง หากยังไม่บรรลุมรรคผลจนเป็นพระอรหันต์ ก็หมายความว่ายังต้องเป็นผู้ที่ต้องศึกษา ยึดเป็นหลักสูตรที่ต้องศึกษาก็เรียกว่าไตรสิกขา ได้แก่ ศีลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขา

ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม เป็นการประกาศพระพุทธศาสนาและศาสนายาห์ ทำประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ที่ไม่ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ทุกรูปที่ได้รับมอบหมายจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เรียกกันว่าพุทธสาวก คือ มีหน้าที่ศึกษาเรียนรู้คำสอนให้เกิดความรู้ความเข้าใจ แล้วปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนแล้วต้องสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามด้วย สมัยอดีตเป็นการเดินธุดงค์หรือจาริกไปเผยแผ่พระศาสนา เป็นการเทศนาธรรมะ ให้แก่พระมหากษัตริย์และประชาชนคนทั่วไป ในการเผยแผ่จะเข้าถึงตัวต่อตัว มีการซักถาม เมื่อเกิดความสงสัยหรือไม่เข้าใจ เป็นการตอบโต้ในเชิงการถาม-ตอบ ทำให้เข้าถึงจิตใจของผู้คนได้ง่าย ทำให้เกิดความสนใจและการปฏิบัติที่ดี ในการใช้ชีวิตชีวิตรูปแบบชาวพุทธ (พระครูโสภณปริยัติสุธี : 2012) แต่การเผยแผ่ในรูปแบบนี้ทำให้เกิดความล่าช้าในการเผยแผ่ และบุคลากรพระสงฆ์มีมากพอที่จะช่วยกันเผยแผ่ไปได้ทุกทิศทุกทาง ปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีเข้าช่วยในการเผยแผ่ทำให้ง่ายต่อการเข้าถึง ง่ายต่อการศึกษา และเผยแผ่ไปได้ไปกว้างไกล พระครูกิตติชัยโมลี ให้สัมภาษณ์ว่า การเผยแผ่ในยุคปัจจุบันนี้ที่นำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีส่วนร่วม นั้น ที่มีทั้งผลดีและผลเสีย เป็นการเผยแผ่เพียงชั่วคราวชั่วคราวที่ไม่ได้เข้าเจาะลึกถึงใจคน ที่มีความเชื่ออย่างและไม่เชื่อบ้าง แล้วก็ผ่านไปแบบนั้น ที่จะทำให้จริงๆก็ไม่เชิง

ด้านการสาธารณูปการ การบริหารจัดการเรื่องการพัฒนาวัด สถานที่ สิ่งแวดล้อม การปรับปรุงและการจัดให้มีระบบสาธารณูปโภคต่างๆ ภายในวัด ในอดีต จากข้อมูลเอกสาร และผลสัมภาษณ์พระภิกษุสงฆ์ ทรงคุณวุฒิ วัยวุฒิ ได้ความว่า สมัยพุทธกาลบริบทของพระสงฆ์จะมีเพียง 2 อย่างคือ คันถุระเพื่อศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และวิปัสสนาธุระ คือฝึกหัดปฏิบัติตนตามทฤษฎีที่ได้ศึกษามาเป็นธุระของพระสงฆ์ที่ต้องทำ และหน้าที่ของการสร้างวัด อุปลัมภ์วัด เป็นพุทธบริษัทที่ไม่ใช่พระภิกษุ ภิกษุณี แต่เป็นอุบาสก อุบาสิกา วัดแรกของศาสนา กษัตริย์เป็นผู้สร้าง ทุกเมืองจะมีกษัตริย์เป็นผู้อุปถัมภ์วัด คหบดีมหาเศรษฐี ก็ได้สร้างวัดเป็นคตินิยมตามกัน ผ่านมาเป็นเวลาประมาณพันปี บริษัทที่มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศลอยู่ สละทรัพย์เงินในการสร้างวัด มีเสนา อำมาตย์ ข้าราชการบริวาร หรือคหบดีเศรษฐีสร้าง ปัจจุบันนี้ปรากฏว่าสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านทำมาหากินหาเช้ากินค่ำไม่ค่อยมีเวลาที่จะมาอุปถัมภ์บำรุงเกี่ยวกับการสร้างวัด พระสงฆ์จึงเป็นผู้ระดมสรรพกำลังทั้งในด้านสติปัญญาเป็นผู้คิด ทั้งด้านกำลังกายเป็นผู้ลงมือ และเป็นเป็นผู้เชื่อมในการระดมทุนในการก่อสร้าง หมู่บ้านที่ไหนมีศรัทธาที่คอยช่วยเหลือในการสร้างวัดและการดูแลวัดนั้น เป็นของคณะศรัทธาญาติโยม จะคอยเข้ามาในวัด เป็นกำลังช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของทางวัด

ด้านการศึกษาสงเคราะห์ การดำเนินการจัดและส่งเสริมการศึกษา มุ่งเน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งการจัดการศึกษาแก่ผู้สนใจ พบว่าตั้งแต่สมัยอดีตมาจนถึงปัจจุบันนั้นไม่มีความแตกต่างกัน พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ให้ความอนุเคราะห์ในด้านการศึกษาทั้งในส่วนของการจัดการศึกษาเองโดยตรงถึงระดับ โรงเรียน มหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่ทางรัฐบาลไม่สามารถจัดการศึกษาบริการได้อย่างทั่วถึง ได้แก่ กลุ่มประชากรที่ด้อยโอกาสทางสังคม ด้อยโอกาสทางด้านเศรษฐกิจ อันเป็นสาเหตุให้ขาดโอกาสทางการศึกษา จึงได้รับความอนุเคราะห์จากพระสงฆ์ให้การศึกษ วัดและพระสงฆ์นับว่า

เป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริมการศึกษาแก่เยาวชน ทั้งเยาวชนในพื้นที่ชนบท การศึกษา สงเคราะห์ดำเนินการโดยพระสงฆ์ เป็นกิจการส่วนหนึ่งของพระสงฆ์

ด้านสาธารณสงเคราะห์ เกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชน และสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อ พระธรรมวินัย อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการใช้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล ช่วยเหลือการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนเป็นกิจกรรมที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณะประโยชน์ในด้าน สังคมสงเคราะห์ อดีต วัดจะมีบทบาทอย่างมากต่อชุมชนและประชาชน เป็นสถานศึกษา เป็นสถานสงเคราะห์ ชาวบ้านที่ยากจน ได้มา อยู่ อาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียน เป็นสถานพยาบาล รักษาคนเจ็บป่วยตามแผนโบราณ เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นสโมสรที่ชาวบ้านพบปะสังสรรค์ และพักผ่อนหย่อนใจ เป็นสถานที่บันเทิง ที่จัดงาน เทศกาลและมหรสพต่างๆ เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นศูนย์กลางศิลปะและวัฒนธรรม วัดเป็นที่รวมศิลปกรรมต่างๆ ของชาติ ซึ่งเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์ เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ที่ชาวบ้านได้ใช้ร่วมกัน เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่- บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุม เป็นที่ประกอบพิธีกรรม อันเป็นเรื่อง ผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะต่างๆของชีวิต วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนเป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพ เชื่อถือ และการร่วมมือกันให้เกิดความสามัคคีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ปัจจุบันกาลเวลาเปลี่ยนแปลง บทบาทในการเป็นสถานสงเคราะห์ประชาชน ไม่พบมีการเปลี่ยนแปลง กลับพบว่ามี การเพิ่มบทบาทหน้าที่ขึ้นอีกหลายประการ เช่น เป็นสถานที่ท่องเที่ยว เป็นศูนย์เรียนรู้ แพทย์แผนโบราณ เป็นสถานที่ใช้ประโยชน์ เรื่องสิ่งของบริจาค เครื่องอุปโภคบริโภค โดยทางวัดจัดหาและร่วมบริจาคให้แก่ประชาชนเป็นประจำ (มณีรัตน์ ปิ่นวิเศษ : 2552) และยังเป็น สถานที่ประสานงานขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งหน่วยงานของภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อประโยชน์ของ ชุมชน นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาท สำคัญในการควบคุมทางสังคมในระดับประเทศ ด้วยเพราะ พระสงฆ์เป็นที่ เคารพนับถือของบุคคลทุกชั้นในสังคม เป็นภาระหน้าที่ของวัดและพระสงฆ์ที่ควรพึงปฏิบัติ ให้เกิดประโยชน์แก่คน ส่วนรวม

การศึกษาวิจัยพบข้อเสนอแนะในการเปลี่ยนแปลงการบริหารจัดการวัดในสภาพปัจจุบัน โดยพระครูศรี สิทธิวิมล กล่าวว่า การบริหารจัดการเราผิดพลาดเรื่องโครงสร้างการบริหารเยอะการให้ความสำคัญเราไม่ควรให้ ความสำคัญที่วุฒิ ดิกรี เราคิดผิดๆ อยู่ว่าคนที่บริหารพระพุทธศาสนาจะต้องจบปริญญาสูงๆ เราควรให้ความสำคัญ ที่ความรู้ และความสามารถจริง

พระครูกิตติภทธานุยุต ควรให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชน สำนักงานพระพุทธศาสนา เข้ามาสนใจดูแล เกี่ยวกับวัด เพื่อให้เป็นสังคมที่ตอบสนองต่อ การพัฒนาจิตใจของคนในอนาคต อยากจะให้แต่ละวัดมีสำนักงานวัด เพื่อบริหารจัดการวัดได้เป็นระบบ

อภิปรายผล

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงการบริหารจัดการวัดในพระพุทธศาสนา โดยพิจารณาการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีต จนถึงจุดเปลี่ยนแปลงการบังคับใช้ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ 2505 ถึงปัจจุบัน พบในประเด็นที่การเปลี่ยนแปลงสำคัญ กล่าวคือ

1. ด้านการปกครอง สมัยอดีตจะเป็นรูปแบบการปกครองโดยสงฆ์ ด้วยเสียงส่วนใหญ่เป็นตัวกำหนดในการปกครองของวัด และเจ้าอาวาสจะมีอำนาจในการสั่งการลงมาเป็นแบบทอดๆ โดยยึดถือตามพระวินัยบัญญัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยุคปัจจุบันเป็นรูปแบบการปกครองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม ที่มีการกำหนดให้วัดมีการปกครอง ในรูปแบบของการกระจายอำนาจ เจ้าอาวาสมีอำนาจแต่งตั้งพระลูกวัด มอบหมายภารกิจหน้าที่ของวัด ให้มีรูปแบบการปกครองฟอปกครองลูก พี่ปกครองน้อง อาจารย์ปกครองศิษย์

2. ด้านการศาสนาศึกษา สมัยอดีต จะศึกษาในเรื่องของพระธรรมวินัย ธรรมะของพระพุทธเจ้า เป็นการเรียนรู้ประสบการณ์จากพระอาจารย์รุ่นก่อนๆที่ท่านเคยปฏิบัติสืบกันมา ในปัจจุบัน เป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ สามเณร ทั้งแผนกธรรมบาลี แผนกสามัญศึกษา ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และของฆราวาสที่สนใจในทางธรรม เป็นไปตามสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงส่วนของการศึกษาทั้งโรงเรียนและมหาวิทยาลัย และหลายศาสตร์ที่สามารถเล่าเรียนได้ เพื่อเป็นการหาความรู้ใหม่ๆ เพื่อรู้ทันสภาพสังคม เข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้

3. ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม หน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ เป็นการทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่แพร่ขยายออกไป ในสมัยอดีตเป็นการเดินธุดงค์หรือจาริกไปเผยแผ่พระศาสนา ปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีเข้าช่วยในการเผยแผ่ทำให้ง่ายต่อการเข้าถึง ง่ายต่อการศึกษา และเผยแผ่ไปได้ไปกว้างไกล เพื่อทำให้มีประชาชนน้อมนำเอาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

4. ด้านการสาธารณูปการ กาลสมัยผ่านมา การสร้างวัด อุปลั้มภักดิ์ เป็นพุทธบริษัทที่ไม่ใช่พระภิกษุ ภิกษุณี แต่เป็นอุบาสก อุบาสิกา พระเจ้าแผ่นดินผู้สร้างวัดและก็ยังมีเสนาอำมาตย์ ข้าราชการบริวารหรือคหบดีเศรษฐี สร้าง สร้างวัดโดยคณะศรัทธา ร่วมด้วยช่วยกันในการสร้างวัด ปัจจุบัน พ.ร.บ. 2505 เป็นการมอบหมายให้แก่พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการ บัญญัติให้เจ้าอาวาสมีหน้าที่ข้อแรกว่า บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรม และศาสนสมบัติของวัด การสาธารณูปการจึงเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสและเป็นกิจการของวัดและคณะสงฆ์ตามกฎหมาย เจ้าอาวาสนั้นเป็นผู้ที่เ็นม่นาวจิตใจให้ผู้คนได้เข้ามาร่วมกันบริจาคการก่อสร้างวัด เป็นผู้ริเริ่มในการก่อสร้างโดยจะใช้กำลังพลจากมวลชนในการก่อสร้างถาวรวัตถุ พระสงฆ์จึงเป็นผู้ระดมสรรพกำลังทั้งในด้านสติปัญญาเป็นผู้คิด ทั้งด้านกำลังกายเป็นผู้ลงมือ และเป็นเป็นผู้เชื่อมในการระดมทุนในการดำเนินการ

5. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ อดีตมาจนถึงปัจจุบันนั้นไม่มีความแตกต่างกัน พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ให้ความอนุเคราะห์ในด้านการศึกษา ทั้งในส่วนของการจัดการศึกษาเองโดยตรงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่ทางรัฐบาลไม่สามารถจัดการศึกษาบริการได้อย่างทั่วถึง ได้แก่ กลุ่มประชากรที่ด้อยโอกาสทางสังคม ด้อยโอกาสทางด้านเศรษฐกิจ อันเป็นสาเหตุให้ขาดโอกาสทางการศึกษา จึงได้รับความอนุเคราะห์จากพระสงฆ์ให้การศึกษา วัดและพระสงฆ์นั้นว่าเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริมการศึกษาแก่เยาวชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนในพื้นที่ชนบท ซึ่งขาดทุนทรัพย์ในการศึกษาเล่าเรียน การศึกษาสงเคราะห์ซึ่งดำเนินการโดยพระสงฆ์ เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่คอยให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษาแก่สังคม ซึ่งในปัจจุบันถึงระดับ โรงเรียน มหาวิทยาลัย

6. ด้านสาธารณสงเคราะห์ อดีตวัดจะมีบทบาทอย่างมากต่อชุมชนและประชาชน ในการเป็นสถานสาธารณสงเคราะห์ ให้แก่ประชาชนทั่วไป ได้เข้ามาใช้บริการ เป็นสถานศึกษา เป็นสถานสงเคราะห์ เป็น

สถานพยาบาล. ที่พักผ่อนหย่อนใจ.เป็นสถานที่บันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆ.เป็นที่ใกล้เคียงข้อพิพาท. ศิลปะและวัฒนธรรม.เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือการปกครอง.ความเป็นผู้นำทางสติปัญญา และเป็นโหราศาสตร์ประจำชุมชน ปัจจุบัน ยังเป็นภารกิจหน้าที่ของวัด พระสงฆ์ ทั้งยังเป็นสถานที่ให้รัฐใช้ประโยชน์แก่สังคมส่วนร่วม เช่น ศูนย์แพทย์แผนโบราณห้องสมุดเพื่อประชาชน สถานที่จัดกิจกรรมหน่วยอบรมประจำตำบล จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐ หรือเอกชนให้เป็นไปเพื่อสาธารณะประโยชน์

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงการบริหารจัดการวัด กล่าวโดยสรุปได้ว่า เป็นไปในทางการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี จากอดีตอย่างต่อเนื่อง ประการสำคัญมีการกำหนดบัญญัติ บทบาท หน้าที่ของวัด ของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม อย่างเด่นชัดเป็นกรอบแนวทางเพื่อไม่ให้เกิดการบิดเบือน ผิดพลาดหรือสร้างส่งเสริมศาสนาเสื่อมเสีย

ข้อเสนอแนะ

1. การบริหารจัดการวัด ไม่ควรเป็นภารกิจหน้าที่เฉพาะ สงฆ์ ตามบทบัญญัติ ควรให้ เป็นหน้าที่ของคณะสงฆ์ รวมทั้ง ภาครัฐ ภาคประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน
2. บทบัญญัติตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ 2505 ควรได้รับการปฏิบัติจากคณะสงฆ์เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ด้วยความเคร่งครัด ไม่เพิกเฉย หรือเลือกปฏิบัติ
3. ควรมีการศึกษาวิจัย วิเคราะห์ผลกระทบถึงบทบัญญัติ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมทันสมัยทันกับกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง
4. ควรศึกษาวิจัยถึงความเหมาะสมความเพียงพอในส่วนของศาสนับสนุนภาครัฐด้านการศาสนา เพื่อให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในยุค โลกาภิวัตน์

References

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2553). **ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม** (ออนไลน์) . ค้นเมื่อ 17 ตุลาคม 2560 .จาก http://picky-inyl.blogspot.com/2010/02/blog-post_25.html
- มณีรัตน์ ปิ่นวิเศษ. (2552). **ชีวิตและวัฒนธรรมไทย** .กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เอมพันธ์จำกัด
- พระครูโสภณปริยัติสุธี. รศ.ดร. ภิรมย์โม .(2012) .บุญนิจจันทร์ตองไชยะจุฑามกุล **พญา(พะยูน)แห่งเมืองพะเยา : พุทธศาสนาเชิงรุก** . มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา (ออนไลน์) ค้นเมื่อ 17 ตุลาคม2560.จาก <https://www.gotoknow.org/user/sribandorn/profile>
- พระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505** (ออนไลน์) web.krisdika.go.th/data/law/law2/ค01/ค01-20-9998-update.pdf
- อุกฤษฏ์ เฉลิมแสน. (2017). **บทที่15 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม** ภาคสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง : ตีพิมพ์ครั้งที่ 8 มหาวิทยาลัยรามคำแหง.